

סימן לב

סדר כתיבת תפילין ובו נ"ב סעיפים

סעיף א' - סדר כתיבת הפרשיות

מצות תפילין שיכתוב ארבע פרשיות "קדש לי כל בכור" עד "למועדה", "והיה כי יביאך" עד "כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים", פרשת "שמע" עד "ובשעריך", ופרשת "והיה אם שמע" עד "על הארץ". צריך לכתוב את כל הפרשיות בסדר הזה, ואם שינה פסול (רמ"א וס"ק ב'). לפיכך צריך לזהר שכל פרשה ופרשה תהא נכתבת כסדרה, שלא יחסר בה אפילו אות אחת - כי לא יוכל אחר כך להשלימה (ס"ק ג').

שינה סדר כתיבת הפרשיות

אם כתב הפרשה המאוחרת בתחילה, אפילו אם כתיבתה היתה במקומה, כגון שהניח דף אחד חלק וכתב בדף השני פרשה שניה נפסלו הפרשיות (רמ"א וס"ק ד' ובה"ל ד"ה ואם). אם התחיל לכתוב מפרשת "והיה כי יביאך" קודם שכתב את הפרשה הראשונה, יוכל לצרף לזה פרשת "קדש" מתפילין אחרים, אם יודע בודאי שנכתבה קודם, דאם לאו - ספק תורה לחומרא (ס"ק ד'). כתב כל הפרשיות כסדרן, ואחר כך נפסלה פרשה אחת המוקדמת - נתבטלו ממילא כל הפרשיות שאחריה - ויכול לצרף פרשה בתנאי שיוורע בודאי שנכתבה קודם שאר הפרשיות (ס"ק ד').

סדר ההקדמה בכתיבה בין פרשיות של יד ושל ראש

לפי הרמ"א לכתחילה יכתוב של-יד קודם של-ראש, ויש אומרים להיפך. ואנו נוהגים כמו שכתב הרמ"א - ובדיעבד לכולי עלמא אין קפידא (ס"ק ה').

אופן כתיבת הפרשיות

כתוב בספר הכוונות שלכתחילה יזהר לכתוב כל הפרשיות ברציפות ולא יפסיק ביניהם בשום דיבור כלל (ס"ק ה').

אופן כתיבת ד' ד"אחד"

צריך שיכתוב בפרשת שמע את הד' ד"אחד" גדולה כמו ד' דלתין קטנים - ואפשר שאין משערים באותו כתב, רק כל שיש בו ד' דלתי"ם קטנים מאד מספיק, ומשום זה נוהגים לכותבה רק גדולה משאר דלתי"ם שבאותו כתב (שם).

[ולמעשה כותבים גם ע"ן של שמע קצת גדולה משאר הכתב]

סעיף ב'

על כמה קלפים יכתוב את הפרשיות

בתפילין של-ראש

יכתוב כל פרשה בקלף אחר [שיהיו הפרשיות כתובות בד' קלפים נפרדים], וכל זה רק לכתחילה, כמו שיתבאר לקמן סעיף מ"ז.

בתפילין של-יד

יכתוב כל הפרשיות בקלף אחד, אבל צריך לכותבם דוקא בד' עמודים נפרדים- כל פרשה בעמוד אחר (ס"ק ו').

סעיף ג'

הדיו

יש לכתוב בדיו שחור, ואין צריך לעשות את הדיו לשמה (מחבר וס"ק ח').

אופן עשיית הדיו

כתב המחבר: יכתבם בדיו שחור בין שיש בו מי עפצים בין שלא במי עפצים. וכתב הבה"ל שהמחבר סתם דבריו ולא פירש ממה לעשותו, שאפילו אם הוא עשוי מקנקנתום ומי עפצים או מקומא [גומא] ומי עפצים - כשר, שמשני מינים ביחד נקרא דיו (אף דהוי דיו שאין יכול להמחק) ודלא כר"ת דאוסר בזה (בה"ל ד"ה בין שיש). [ולקרי"י יש לעשותו דוקא מעפצים וקנקנתום] ו לרמ"א - לכתחילה יכתוב בדיו שיכול להמחק, ולא לעשותו מעורב בקנקנתום או בגומא משום דהוי כתב שאינו יכול להמחק (רמ"א וס"ק ח' ובה"ל שם). ונוהגים לעשות היום על ידי תערובת שלשתן - כלומר, מי עפצים קומא וקנקנתום. ולכתחילה יש לדקדק לעשותו על ידי ביטול.

אין נוהגים עכשיו לעשות דיו מעשן עצים ושמינים, שמתקלקל ונמחק בנקל (ס"ק ח').
ואם כתב במי עפצים וקנקנתום - או מי עפצים וגומא בדיעבד כשר (בה"ל ד"ה בין שיש).
מי עפצים וקנקנתום יחד בלי תערובת גומא - בתשובת משכנות יעקב מחמיר, ואף שאין לפסול נגד פסק השו"ע, על כל פנים לכתחילה בודאי יש להחמיר כדבריו, שלא יעשהו בלי תערובת גומא (שם).
דיו שמראהו דומה למראה הכחול - יש להחמיר בזה (ס"ק ז, ובה"ל ד"ה יכתבם).
מראה הדומה למראה העורב - צריך לעיין קצת אם איננו בכלל דיו, או יש לומר בדוחק דהוי שחור כדיו הלח וכשר (שם בבה"ל).

אם טבעו להיות נשחר לגמרי אחר הכתיבה - יש לעיין אם כשר בדיעבד (שם בבה"ל).
דיו העשוי ממי עפצים כלבד בלא גומא, או מקנקנתום בלבד - הפמ"ג מסתפק, והגר"א פסק שפסול אפילו בדיעבד. וכן גומא לבד - פסול אפילו בדיעבד (ס"ק ח' ובה"ל ד"ה בין שלא).
שאר מיני צבעונים - אם כתב אפילו אות אחת או מקצת האות בשאר מיני צבעונים שאינם שחור, כגון האדום והירוק וכיוצא בהם, או בזהב- פסול (מחבר וס"ק ט', י').
ואם ירצה אח"כ להעביר עליהן דיו - צ"ע אם יועיל, והחת"ס פסק שמספק פסול (בה"ל ד"ה הרי).
מותר לכתוב תפילין ומזוזות **בדיו הנעשה מסתם יינם**, ועיין בשערי תשובה שכתב שנכון לקדש עצמנו במותר לנו ולהרחיק מן הכיעור והדומה לו (ס"ק ח'). [ובקרי"י אוסר בזה]

כתב בדיו וכיסהו בזהב או בצבעונים - פסול. ואם מסיר את הזהב מהאותיות, וישאר כתב התחתון - כשר (מחבר וס"ק י"א).

אם יש הרבה אותיות שהעביר מהם הזהב בכמה דפים - י"א שיש לחוש משום כתב מנומר, ויש שהשיגו עליהם וסוברים שגם באופן זה יהיה כשר (בה"ל ד"ה מעביר).
זרק זהב או דיו צבעוני על האזכרות - אין לו תקנה - ואסור למחוק (מחבר ובה"ל ד"ה כמחוק).

סעיף ד'

שיהיה ריח בין אות לאות

לכתחילה יכתוב כתיבה גסה קצת, שלא יהיו נמחקים במהרה. וכן מצוה ליפותן מבחוץ ומבפנים.
יכתוב כתיבה תמה - דהיינו שלא יכתוב ביתי"ן כפי"ן, כפי"ן ביתי"ן, וכיוצא בזה. (רמ"א וס"ק י"ד ט"ו).

(ויש להעיר שלפי ה"בית-יוסף" אם אין קוי ההתחלה של האותיות ישרים - אין זה נקרא "כתיבה תמה" - שם ל"ו)

לכתחילה - צריך לתייג אותיות שעטנ"ז ג"ץ, ובדיעבד - אם לא תייג - כשר לרוב הפוסקים (ס"ק ט"ז).

דין מוקף גויל

צריך שכל חלק וחלק בכל אות, ואפילו האות האחרון מהשיטה יהא מוקף גויל מארבע רוחותיה, ולעיכובא הוא אפילו בדיעבד. (ס"ק י"ג).

צריך שלא תדבק אות בחבירתה. וגם אם האות מספיק גדול ונדבק בסופו באופן שאם נגרד את מה שנדבק ישאר צורת אות - הסכימו האחרונים להחמיר וצריך לגרד מקום הדיבוק, ומועיל תיקון אף בתפילין ומזוזות, כיון שלא נשתנתה צורת האות (מחבר).

תגים שנגעו זה בזה

תגים של אותה האות דעת הרמ"ע לפסול. ונראה שמועיל תיקון, ואפילו בתפילין ומזוזות, ולא נקרא שלא כסדרן, כיון שלא נשתנתה צורת האות על ידי זה (בה"ל ד"ה צריך).

תגים של שתי אותיות - אם גופי האותיות ניכרות כל אחד בפני עצמו - המאירי מיקל ומכשיר אפילו בלי הפרדה, ו"אליה רבא" כתב שצריך להפריד. ומכל מקום לכתחילה בודאי יש להחמיר ולהפריד (שם).

סעיף ה'

באיזה יד יכתוב

צריך שיכתוב בימינו אפילו אם הוא שולט כשתי ידיו (מחבר). וכן בתיקונים יש להשתמש ביד ימין (ס"ק י"ז).

להפריד נגיעות - נראה דכשר אפילו בשמאל, על כל פנים בדיעבד (שם)

כתב בשמאל

אם הוא שולט בימין בלבד - פסולים, אבל אם אי אפשר למצוא אחרים יניחם, אך לא יברך עליהם (מחבר וס"ק י"ח).

השולט בשתי ידיו - אפילו כתב בשמאל כשר (ס"ק י"ח). [וקו"י מחמיר בזה]

שמאלי

שמאל שלו הוי ימין לכל דבר ולכן צריך שיכתוב בשמאל של כל אדם. (מחבר).
שמאלי שכתב בימינו פסול, אם אפשר למצוא אחרים (ס"ק י"ט).

כותב בשפתיו או ברגלו

כתב המג"א שפסול אפילו אם אי אפשר למצוא אחרים. ויש פוסקים המשוים את הכותב בשפתיו או הכותב ברגלו לדין הכותב ביד שמאל שכשר בדיעבד אם אין לו אחרים (ס"ק י"ט).

כותב בימין ושאר מלאכתו בשמאל

סופר שכותב בימינו ושאר מלאכתו בשמאל, או להיפך - כתב הפמ"ג שנכון לכתחילה שלא לקבלו לסופר, ובדיעבד אין לאסור (ס"ק י"ח). [ולקו"י אפשר לקבלו]

סעיף ו'

שירטוט

למחבר משרטט רק שיטה עליונה בתפילין.

אם אינו יודע ליישר השיטה בלי שירטוט - לכתחילה ישרטט כל השורות, אבל בדיעבד אם לא שירטט וכתב השיטות עקומות - אין לפסול התפילין (ס"ק כ"א).

אם ירצה לשרטט כל השיטין כדי לכתוב יותר ביושר - הרשות בידו (ס"ק כ')
[וכן אם ירצה לשרטט שרטוט כפול - הרשות בידו].

לרמ"א צריך לשרטט למעלה ולמטה ומן הצדדים, אף על פי שיודע לכתוב בלי שירטוט, וכן נוהגים. היום נהגו כולם לשרטט בכל השיטין (בה"ל ד"ה וכן).

בדיעבד אם לא שירטט - לר"ת פסול, אבל לפי מה שנפסק ב"יורה דעה" אין לנו ראייה לפסול התפילין (בה"ל ד"ה אין).

אם שירטט כל השורות - יש לעיין קצת האם צריך לשרטט גם מן הצדדים. וספק זה יש להסתפק בס"ת ומזוזה - שבהם השירטוט הוא לעיכובא, ונראה שבדיעבד אין להחמיר בזה אפילו במזוזה (בה"ל ד"ה ויש).

מקום השירטוט בקלף

טוב לשרטט את השיטין בצד שיעור, ולמעלה ולמטה ומהצדדים ישרטט בצד הבשר (בה"ל ד"ה וכן) (ולמעשה לא נוהגים כן).

במה משרטט

לא ישרטט בעופרת בדיו ובסיקרא וכל כיוצא בזה, ואפילו בין השיטין אסור, אבל בדיעבד אין להחמיר. ובתשובת דבר שמואל מפקפק מאד אם שירטט בצבע שחור, מחמת נגיעת אות באות על ידי השירטוט, אם לא שכתב מתחת לשירטוט (מחבר וס"ק כ"ב). [וקסה"ס פוסל אף בלא נגיעה]

שרטוט לשמה

שירטוט של תפילין - לכולי עלמא אין צריך להיות לשמה (בה"ל ד"ה ויש).

שירטוט של מזוזה - הוא הלכה למשה מסיני - אך אינה צריכה להיות לשמה - ברם, יש הן האחרונים שמחמירים בדבר אפילו בדיעבד, ונכון לחוש לדבריהם, על כל פנים לכתחילה. אבל אם שירטוט בפירוש שלא לשמה - ייתכן שפסול (לקמן סעיף ח' בה"ל ד"ה בתחילת).

סעיף ז'

אופן עשיית הקלף, ומקום הכתיבה בקלף

עור בשעת עיבודו חולקין אותו לשנים:

עור שלא נחלק לשכבות נקרא גויל.

החלק החיצון שלצד השיער נקרא קלף והחלק הפנימי הדבוק לבשר נקרא דוכסוסטוס. (מחבר).

קלפים שלנו שאין חולקים אותם אלא מגרדים את שכבת הדוכסוסטוס - יש להם דין קלף (שם).

מצד השיער צריך לגרר קליפתו העליונה, כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו. (מחבר ובה"ל ד"ה לתקנו).

אם גרד יותר מזה - כתב הנשמת אדם שלא נקרא קלף, ובחת"ס משמע שמיקל כזה (שם).

מצד הבשר גוררים הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד (מחבר).

סימן לדעת שנגרר כל הדוכסוסטוס מקובל בפי הסופרים: כל מקום שנמצא בקלף חלק, ושאר הקלף

אינו חלק כל כך, ואותו מקום החלק יכול לקלוף בסכין - הרי זה דוכסוסטוס הדבוק בקלף ואותו מקום

נקרא גויל (בה"ל ד"ה ומצד).

אם לא גרד מספיק - יש פוסלים, ויש סוברין שבדיעבד אין לפסול התפילין מטעם זה, כיון שעל כל פנים

נגרר מן העור הקליפה הדקה הסמוך לבשר שעליה בודאי חל שם דוכסוסטוס (שם).

אף שאין למחות ביד המיקל בדיעבד, מאד ראוי להזהיר לסופרים, על כל פנים לכתחילה, שלא ישאירו

על הקלף שום קליפה דקה במקום הכתיבה - ואפילו קליפה דקה הוי חשש דוכסוסטוס (שם)

כתיבת תפילין על קלף

הלכה למשה מסיני שכותבים תפילין על הקלף במקום הבשר, ולא על הדוכסוסטוס ולא על הגויל, ואם

שינה פסול (מחבר).

סימן להכיר אחר העיבוד את הצד הקרוב לבשר: רואים לאיזה צד שהקלף מתגלגל בתנאי לחות - הוא

הצד הסמוך לבשר. ומכל מקום - אין לפסול תפילין ישנים מחמת סימן זה (שם).

סעיף ח'

עיבוד לשמה

אופן העיבוד

צריך הקלף להיות מעובד לשמו, בעפצים או בסיד - והוא לעיכובא. ויניח העור בסיד עד שיפול

השיער מאליו ולא על ידי גרירה, ואם הוציאו קודם לכן - פסול. ויש מי שחולק וכתב שאם הוציאו

את העורות לאחר ארבעה ימים ועדיין לא נפלו השערות מאליהן - כשר, ונראה שבדיעבד אין קפידא

(מחבר וס"ק כ"ג). [וקס"ה"ס וקו"י מכשירים רק אם נפלו כל השערות]

דין עיבוד לשמה

בשעה ששם את העורות לתוך הסיד טוב שיוציא בשפתיו (ובדיעבד די במחשבה) - שהוא מעבדו לשם תפילין או לשם ס"ת, אבל אם עיבדו לשם מזוזה - פסול לתפילין וכשר רק למזוזה. (מחבר וס"ק כ"ד).

אף שהעיבוד נמשך כמה ימים אין צריך להוציא בשפתיו אלא בתחילתו בלבד כיון שכל מה שעושה- על דעת ראשונה הוא עושה.

אם לא עיבד את הקלף לשמו - התפילין פסולים. ובמקום שלא יוכל להשיג תפילין אחרים - יניחם בלא ברכה (בה"ל ד"ה וצריך).

אם שכח לשם את העורות לתוך הסיד לשמה - יוציאם לפני סוף העיבוד, בעוד שיש עליה עדיין שם דפתרא, מן הסיד ויחזור ויתנם לתוך הסיד לשמה (בה"ל ד"ה בתחילת).

אבל אם עושה לשמה רק בעת תיקון הקלף אחר כך, כגון מה שממחים אותו באבן פימ"ס וכדומה, או בעת השירטוט, או ברצועות בעת השחרתן - זה בודאי לא מועיל (שם). *[וקסה"ס אומר שלכתחילה יעשה מלאכות אלו לשמה]*

בספק - אם נעבד לשמה

במקום שיש לו ספק אם נתחלף עור שנעבד לשמה בעור שעובד שלא לשמה - תלוי הדין במחלוקת אם עיבוד לשמה הוא מדאורייתא או מדרבנן. ומכל מקום נראה שבשעת הדחק - יש להקל בספק (בה"ל ד"ה וצריך).

עיבוד סתמא הוא כשלא לשמה. והיום, שאין כותבים שאר ספרים על קלף רק ס"ת - הוי לכאורה סתמא כלשמה, ויש לעיין בזה (שם).

תנאי בעיבוד

נכון שכאשר שמים העורות לתוך הסיד יאמרו: "אני נותן עורות אלו לתוך הסיד לשם קדושת ס"ת - ואני מתנה שכשארצה אוכל לשנותו לכל דבר", ואז מותר לשנותו אף לדבר חול (ס"ק כ"ו).

אם אמר "לשם ס"ת או תפילין או מזוזות או שאר דבר הרשות" (בלשון ברירה) - מסתפקים האחרונים אם מועיל, וצריך עיון למעשה (ס"ק כ"ו ובה"ל ד"ה או).

אם עיבד את העור לשם ס"ת מותר לשנותו לתפילין ומזוזות אך אסור לשנותו לדבר חול (ס"ק כ"ו).

אם התנה בפירוש בתחילת העיבוד - מותר לשנותו אף לדבר חול (שם).

אם עיבד את העור לשם תפילין מועיל גם למזוזה, ולא לספר תורה ואם עיבד את העור לשם רצועות לא מועיל לכתוב פרשיות עליו. ואפילו לעשות מהן עור בתים של תפילין, פסול (ס"ק כ"ז).

[וקסה"ס וק"י פוסקים שלכתחילה יעבד כל סוג לשמו בלבד]

סעיף ט'

עור שעבודו גוי

במקום שמצויים מעבדים יהודים - יתן לישראל לעבד את העור (שעה"צ ל"ה).

עיבודו על ידי גוי-

לרמב"ם - פסול, אפילו אמר לו ישראל לעבד לשמו (מחבר).

לרא"ש - כשר בדיעבד, אם ישראל עומד על גבו ואמר לו בתחילה, שיתנם לתוך הסיד לשמה, כי נדרשת כוונתו של הגוי רק בעת נתינתם לסיד, לשעה מועטת כזו מציית ונותנם הגוי על דעת ישראל. אבל אם הישראל העומד על גבו רק חשב בלבו לשמה - לא מועיל. ואפילו אומר לו בפירוש - כל שעומד מרחוק ואינו מלמדו לא מועיל אפילו לרא"ש (ס"ק כ"ח וכ"ט).

המנהג לכתחילה - בעיבוד של גוי הוא שהישראל ישים בעצמו העורות לתוך הסיד לשמה, ויאמר לגוי שכל שאר מלאכת העיבוד שיעשה הגוי - יעשה גם כן לשמה. ויכול הגוי אחר כך להוציא העורות בעצמו ולתקנם, ואין צריך עוד לעמוד על גבו ולסייעו (ס"ק ל').

אם נתן הישראל העורות בעצמו לתוך הסיד לשמה ולא אמר כלום להגוי - כתב הפמ"ג דצ"ע, ולדברי הנודע ביהודה יש להקל בדיעבד (ס"ק ל').

עיבוד על ידי גוי וישראל סייעו קצת בעבודה

אם הישראל עשה פעולה בשותפות הגוי ואפילו בתחילתו - בודאי לא מועיל אלא רק באופן שאמר להגוי לשים לתוך הסיד לשמה. ואפילו זה מועיל רק לרא"ש (מחבר, רמ"א ובה"ל ד"ה להרמב"ם).

אם הישראל עשה פעולה בעצמו במלאכת העיבוד, אף אם את תחילת העיבוד עשה הגוי, ואף אם לא אמר להגוי בתחילתו שיעשה לשמה - כיון שבלא הישראל לא היה נגמר - כשר אף לרמב"ם וכל שכן לרא"ש (שם). לכן, אם הוציא הישראל את העורות מן הסיד קודם שנגמר עיבודו, וחזר והניחם בתוך הסיד לשמה - אין למחות ביד הנוהגים להקל בזה (ס"ק ל').

אם הישראל סייע להגוי קצת בסוף העבודה ובזה גמר מלאכת העיבוד - בודאי לא מועיל כיון שמסייע אין בו ממש (שם).

סעיף י'

שצריך לסמן את העורות כשמעבד על ידי גוי

יש לסמן את העורות, כדי שלא יחליפם הגוי בעורות אחרים (מחבר ובה"ל ד"ה כעין).

לכתחילה - יכתוב במקום שאין דרך לעבד, וישאר הסימון עד אחר העיבוד (ס"ק ל"א).

יש לסמן הנקבים במרצע דוקא בצורת אותיות, אבל סתם נקבים לא מספיק (מחבר וס"ק ל"א ובה"ל ד"ה כעין).

צריך זהירות מרובה כשמעבד על ידי גוי, שלא ישים הגוי טלאים על חורים בקלף, ואותן טלאים קרוב לודאי שלא נתעבדו לשמה, ובקושי ניכרים אחר העיבוד (בה"ל ד"ה לזי"ף).

סעיף י"א

עור שעובדו שלא לשמו אם יש תיקון לחזור לעבדו לשמו - יתבאר בטור יו"ד סימן רע"א (מחבר).

סעיף י"ב

מין העור שיעשה ממנו את הקלף

יהיה הקלף מעור של מין טהור, והמשובח ביותר הוא של עוף, ואחריו חיה, ואחריו בהמה, ואפילו מנבילה וטריפה שלהם, ושלייל טוב מכולם (מחבר ובה"ל ד"ה יהיה).

אין לעשות קלף מעור בהמה וחיה ועוף הטמאים, ולא מעור דג אפילו הוא טהור (מחבר)
טהורה שנולדה מטמאה - יש להחמיר, אבל טמאה שנולדה מטהורה - מותר לכתוב עליה סת"ם (בה"ל ד"ה הטהורים).

עור של איסורי הנאה - עי' בפמ"ג ס"ק כ"ז.

אסור לכתוב על עור בהמה טמאה גם שאר ספרים שאינם תנ"ך, אשר יש בהם שמות שאינם נמחקים (בה"ל ד"ה תורת).

ואם הם כתובים רק ברמז לסימן השם - יש לומר שמותר לכתוב, והוא הדין ספרי הש"ס ופוסקים וכו' שמותר (שם).

סעיף י"ג

נקב בעור

צריך שיהיה הקלף שלם, שלא יהא בו נקבים שלא נסתמים על ידי הדיו (מחבר).
אם הנקב קטן כל כך עד שנסתם הנקב בדיו, ואין הנקב נרגש בקולמוס - אף על פי שנזל מעט דיו דרך הנקב - כשר (ס"ק ל"כ).

הדין בנקב שהיה לפני הכתיבה

אם הנקב גדול כל כך שאין הדיו סותם אותו - פסול כיון שהאות נראית חלוקה לשתיים, ואפילו אם הנקב באמצע עובי האות באופן שהדיו מקיפה מכל צד, ואפילו אם עד מקום הנקב יש צורת אות (שם).

הדין בנקב שנוצר לאחר הכתיבה

אם יש צורת האות עד מקום הנקב - כשר. ואפילו אם אין בו שיעור אות עד המקום ההוא - אפשר דיש להקל, וצ"ע (בה"ל ד"ה האות).

סעיף י"ד שלשה מיני קלפים לתפילין של ראש

הסופרים הזריזים עושים שלשה מיני קלפים, כדי שיתמלאו הבתים בשוה, וזהו נוי לתפילין (מחבר):
קלף עבה - לכתוב בו פרשת 'שמע', שהיא פרשה קטנה .
קלף דק ממנו - לכתוב בו פרשת 'והיה כי יביאך', שהיא פרשה יותר גדולה .
קלף דק מאד - לכתוב בו פרשת 'קדש' ופרשת 'והיה אם שמע', שהם פרשיות ארוכות .
יש סופרים שעושים תיקון אחר, שעושים כל הקלפים שוים באורך אחד ובעובי אחד, אלא שמשאירים קלף ריק בפרשיות הקצרות (ס"ק ל"ג).

הפסקים באותיות

הקדמת ה"משנה ברורה"

כל אות צריך שיהיה עליו צורתו הראוי לאותו אות, ואם לאו פסול. ובזה אין חילוק אם לא נכתב כהלכתו או שנתקלקל אחר כך (ס"ק ל"ד).

כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה - פסולה. ובדין זה יש שני פרטים :
הפסול הוא דוקא אם לא היה מוקף גויל בשעת הכתיבה, אבל אם לאחר הכתיבה נעשה נקב או קרע סמוך לאות מבחוץ, ועל ידי זה אינו מוקף גויל - כשר .
דעת רוב הפוסקים שאין צריך להיות מוקף גויל רק מבחוץ לאותיות ולא בתוכן, חוץ מהירושלמי שמחמיר בזה (ס"ק ל"ד).

בדברי הירושלמי גופא נחלקו הפוסקים אם פוסל כשאין מוקף גויל בתוכו רק כאשר ניקב כל תוכו, אבל אם ניקב בתוכו מצד אחד בלבד - כשר לכתחילה - אין לכתוב אפילו אם הנקב באמצע חלל האות ואין ממלא את תוכו, אך אם עבר וכתב - כשר, ואין צריך שום תיקון (ס"ק ל"ד).

כל שנשאר קו דק מחוץ לנקב - כשר - כיון שאין שיעור לעובי האותיות.
"תוך האות" מוגדר כך - אותיות שיש להן ג' דפנות, כאות ה"א, או מ"ם. אבל ׳ך׳ פשוטה, וא"ו וכדומה - אין להם "תוך" (ס"ק ל"ה).

שיטת הירושלמי - שבפנים האות גם צריך הקפת גויל - שאם היה נקב בתוכו קודם כתיבה - פסול ועי' בט"ז ופמ"ג בשם הלבוש שיש להחמיר כהירושלמי (ס"ק ל"ז).

ניקב רגל שמאלי של ה"א

לדעת המחבר - אם ניקב או נמחק קצת מהדיו, אפילו נשאר כל שהוא - כשר להרא"ש.
לדעת הרמ"א - צריך כמלוא אות קטנה ואם אין שעור זה - פסול.
ובתפילין ומזוזות שצריכים להיות כסדרן - לכאורה לא מועיל תיקון אפילו אם התינוק קוראו לאות, כיון שאנו רואים שאין לו צורת אות. ומכל מקום נראה דיש להקל על ידי תיקון (ס"ק מ').

ניקב רגל ימיני של ה"א

ניקב רגל הימיני - אם נשתייר ממנו מלא אות קטנה - כשר, ואם לאו - פסול (מחבר).
אם ניקב לאחר כתיבה - אם נשאר שריטה דקה שחורה - כשר, ואם לאו פסול. (מחבר וס"ק מ"א).

שיעור אות קטנה - יו"ד עם רגל

אם הכתב הוא כתב בינוני - לכאורה אין מועיל אם שיעור מלא אות קטנה הוא מכתב קטן.
אם הכתב הוא כתב גדול - נראה שכשר אם נשאר כמלא אות קטנה מכתב בינוני (בה"ל ד"ה מלא).

להראות לתינוק

אין צריך להראותו לתינוק, ובדיעבד אם הראו לתינוק דלא חכים ולא טיפש ולא יכול לקרותו - יש להחמיר בזה (ס"ק מ"ג ובה"ל ד"ה כשר).

לא מצרפים מה שלמטה מהנקב, אפילו לא היה פרידתו ניכר להדיא ותינוק דלא חכים ולא טיפש קראו לאות - כיון שאנו רואים שלא נשאר צורת אות כתיקונו. וכל זה בלא תיקון, אבל אם תיקן - כשר (ס"ק מ"ג ובה"ל ד"ה ואם).

ו**כתב הפמ"ג שהוא הדין לשאר אותיות, כגון : דל"ת, למ"ד, פ"א פשוטה, צד"ק פשוטה, קו"ף, רי"ש, תי"ו, ח"ת - אם נשאר מהירך הימיני כיו"ד די בכך. ועיין לקמן כסימן ל"ו בדיני צורת האותיות, באות למ"ד ופ"א פשוטה וצד"ק פשוטה וקו"ף ובאות תי"ו .**

סעיף ט"ז

אותיות שנמחקו קצת - ובו ד' חלקים:

הפסק כאות פשוטה

נפסק אחת מהאותיות הפשוטות - אם תינוק יודע לקרותו - כשר.
האותיות הפשוטות הם כגון וי"ו, זי"ן וכו'. ובפמ"ג מסתפק בזי"ן שנפסק אם די בו במלוא אות קטנה - דבמה שגגו עובר משני הצדדים מוכח דאינו יו"ד, או שיש לדמות זי"ן לוי"ו, ועל כל פנים אם התינוק קראו ליו"ד - ודאי פסול. נפסק רגל הנר"ן וכיוצא בה, כגון כ"ף פשוטה שרגלה קצרה ודומה קצת לדל"ת או לרי"ש פסול.

כל זה שנפסק ע"י שנחסר הדיו באותו מקום ע"י נקב או שמתחילה כתב הסופר אות פשוט ונסתפק לו אם הוא ארוך כשיעור הראוי (ס"ק מ"ה ובה"ל ד"ה נפסק).

בירור ע"י תינוק

התינוק צריך שיהיה לא חכם כל כך שמבין הענין ומתוך זה הוא מכיר את האות שנפסקה, ולא טיפש שאינו יודע לקרוא אותיות כלל.

מקום שמועילה קריאת תינוק

במקום שנפסק האות וחסר משיעורה באופן שדומה האות במקצת לאות אחר כגון וי"ו קטועה - שאנו מסופקים אם הגיע אורך הרגל לשיעור וי"ו או שהוא כשיעור יו"ד או נר"ן פשוטה וכ"ף פשוטה - שיש ספק אם יש להן שיעור בארכן, או כ"ף כפופה שדומה במקצת לבי"ת, וכיוצא בזה, שהספק הוא

אם דומה לאות אחרת - או באותיות פשוטות - אם יש לנו ספק אם יש בו שיעור הראוי מועילה קריאת תינוק . אך במקום שלא נשאר צורת האות כתיקונו - אף אם התינוק קורא את האות כהלכתו פסול, [שלא יועיל ראיית התינוק אם אנו רואים שאין האות בצורתה], אבל לענין תיקון מועילה קריאת התינוק כגון אלפי"ן שאין היר"ד שלהן נוגעת בגופן, או פ"א - שאין נקודת הפ"א נוגעת לגגה, וכן כל אותיות שאינן פשוטות שיש הפסק באמצען - שהן פסולין, בין אם נעשה בעת הכתיבה או לאחר הכתיבה אך מועילה בהם קריאת התינוק כדי לתקנם (שם).

אך אין צריך כלל להראות לתינוק אם יש כמלוא אות קטנה כגון וי"ו או נו"ן פשוטה קטנה, וניכר יפה שהוא וי"ו או נו"ן - כשר, ואין צריך להראות לתינוק (בה"ל ד"ה אם תינוק).

כיסוי האותיות לתינוק

למחבר - אין צריך לכסות לו שאר האותיות כמו שנוהגים.

למג"א - צריך לכסות לתינוק עד מילה זו, ואפילו תינוק שלא למד באותה פרשה, אבל תיבה זו וגם מה שאחריה אין צריך לכסות (ס"ק נ"א).

אם נפסק רגל האות - כלומר שאחר ההפסק נשאר עוד חלק מהרגל - יועיל תינוק רק אם יכסה את החלק שנשאר אחר ההפסק.

אם נקלף דיו ונשאר רק רושם מהחלודה של הדיו, ואפילו אם היה ההפסק קטן כל כך שלא היה פרידתו ניכר להדיא, והראה לתינוק גם את החלק שלמטה מההפסק וקראו לאות - אפילו הכי פסול, שאין מצרפים לו מה שלמטה - אך תיקון מכל מקום יועיל (בה"ל ד"ה ואם).

אם לא ניכר להדיא פרידתן - מועיל תיקון אפילו בתפילין ומזוזות שצריכים כסידרון, שמכיון שהתינוק יודע לקרות על ידי צירוף מה שלמטה לא נתבטל ממנו לגמרי שם אות (שם).

אם ניכר להדיא פרידתן - לא מועיל שום תיקון אפילו נעשה לאחר הכתיבה, ועיין לקמן סעיף כ"ה בבה"ל (שם).

אות שנפסקה בנקב - אם נכתב בכשרות ואחר כך נפסק על ידי נקב - כשר (מחבר ובה"ל ד"ה כשנכתב).

נכתב בכשרות ואחר כך נדבק בין אות לאות - פסול (ס"ק נ"ד ובה"ל שם).

נקב המגיע מאות לאות שסמוך לו - למרות שנעשה אחר הכתיבה יש מקום להחמיר כשמגיע הנקב מאות לאות. אך בהצטרף עוד איזה קולא, כגון שהאות גדול יותר משיעור, והנקב נעשה בסופו באופן שאפילו אם לא נחשיב את מקום הנקב ושיעור הקפת גויל גם כן ישאר שיעור הראוי לאותו אות - יש לצדד להקל (בה"ל שם). ויותר טוב אם יכול לגרד מעט מעובי הקו של האות כדי שיהיה מוקף גויל.

דוקא נקב או קרע פסול אף שאין ניכר כלל ההפסק - אבל הפסק בעלמא כשר, ואין צריך שום תיקון אם יש שיעור אות עד המקום ההוא (ס"ק נ"ו).

אם נמצאו שריטות דקות בתוך שיעור אות - כשר.

בספק מתי נעשה הנקב

בנקב רגיל - יש להניח שאחר הכתיבה נעשה דמסתמא אם היה בעת הכתיבה היה הסופר רואהו - אך בנקב קטן מאד - חוששים שמא הסופר לא ראהו ופסול (ס"ק ג"ה).
רגל כ"ף פשוטה המגיע לסוף הקלף ולא נשאר היקף קלף - פסול, ואף אם היא ארוכה כראוי, שאפילו אם נגרד קצת למטה ישאר צורת אות, מכל מקום פסול (מחבר וס"ק ג"ח).
אם רוצה לתקן - יגרד קצת כדי שיהיה מוקף גויל, אבל דיבוק מטלית לא מועיל להקפת גויל כיון שצריך הקפת האות מגוף הסת"מ (ס"ק ט').
אם בעת הכתיבה היה מוקף קלף, ואחר כך נחתך הקלף ועל ידי זה אינו מוקף גויל - כשר (ס"ק נ"ט).
ועיין בה"ל (ד"ה ואח"כ) דלשיטת "דרך החיים" אפשר שיש להחמיר).

סעיף י"ז

אותיות מכוסות ע"י שעוה או דיו

נפלה טיפת דיו

נפלה טיפת דיו לתוך האות, והאות אינה ניכרת - בין שעל ידי זה נשתנתה תמונתה לאות אחרת (כגון טיפת דיו שנפלה לתוך חלל ב"ת ונראית כפ"א) או שאבדה תמונתה ואין שמה עליה, אסור לגרד טיפה זו ואין הבדל אם נעשה בעת הכתיבה או לאחר הכתיבה (מחבר וס"ק ס"ג ובה"ל ד"ה אם). וגם אם נפלה הטיפה אחר שנגמר האות - אין תקנה לגרד הדיו ועל ידי כך יהיה ניכר האות, ואפילו אם הטיפה לחה והאות יבשה ואפילו להעביר קולמוס על האות לאחר שגירד הדיו אינו מועיל (מחבר וס"ק ס"ד).
בתפילין ומזוזות אם לא כתב עדיין אחר אות זו ובס"ת אף אם כתב אחר אות זו - יגרד את טיפת הדיו וגם קצת מהאות עד שלא ישאר צורתו עליו, ואחר כך יתקננו (ס"ק ט"ו).
טיפת דיו שנפלה לתוך חלל האות - אין חילוק בין שנפל הדיו לתוך חלל האות בלבד, או גם על גוף האות ונתעבתה - אם האות ניכרת עדיין לא צריך אפילו תיקון בזה, רק יותר טוב שיתקן. על כן יכול לעשות תיקון זה אפילו בתפילין ומזוזות (ס"ק ט"ז).
טיפת דיו שנפלה בדיוק על אות יבשה וניכר האות - אין להחמיר בזה כיון שרוב הפוסקים מקילים אפילו בכתב על גבי כתב ממש וכל שכן בזה שהטיפת דיו נפלה מעצמה.
ועוד נראה לי בזה עצה אחרת אפילו בכתב על גבי כתב ממש והשני היה שלא לשמה - שיעביר עוד קולמוס עליו לשמה ויהיה כשר ממה-נפשך. (בה"ל ד"ה ואינה).
ואם נפלה על אות לחה יש להחמיר ולעבור עליה שוב בדיו [ולקו"י אין זו חומרא אלא מעיקר הדין]
נפלה טיפת דיו בצד האות בעת הכתיבה - אף אם האות ניכרת ולא נגע על ידי זה לאות אחרת - צריך לגרד (בה"ל ד"ה וע"כ).

דין טיפת דיו שנפלה קודם גמר האות

אם נפלה טיפת הדיו קודם שנגמר האות, וגירד הטיפה ורוצה עתה לגמור האות:

לשיטת הרד"ך - לא מועיל לגמור את האות. וכל שכן אם הטיפת דיו נעשית כמין חצי אות שלא יועיל להשלים האות על ידי כתיבה.

לשיטת הב"י והרמ"א - מקילים אפילו כשהטיפת דיו נעשתה מעצמה כמין חצי אות מכיון שלא נקרא חק תוכות אלא כשגומר האות על ידי מחיקה.

האחרונים מצדדים להחמיר כאשר נעשית האות מעצמה - אלא אם מושך את טיפת הדיו הלחה ומזיזה ממקום למקום עד שעושה ממנה אות שלם. (ס"ק ס"ד).

נטפה שעוה

ביום חול - יסירנה (בה"ל ד"ה טיפת).

נטפה שעוה על אותיות משמות שאין נמחקים - אסור להסיר כיון שיש חשש שיתקלף קצת מהאות ואופן תקנתו - צריך לחמם את הקלף מבחוץ נגד מקום הנטיפה, ועל ידי זה יוסר השעוה בנקל ולא ידבק בו מהכתב. (שם).

בשבת

אם נראה האות מתוכה ויכול לקרות כך - כשר, ואם הוא מכוסה שאינו נראה האות מתוך השעוה: בין גברא לגברא - יש להוציא ספר תורה אחר, ובאמצע הקריאה - יש לקרות המכוסה בעל פה ואחר כך יסיים בה מנין הקרואים (שם). [ולקרי' זהו דוקא אם המכוסה הוא בפרשה אחרת] המתקן סידור בלוי ומוכרח להניח נייר ולהדביקו עם דבק - יניח נייר בלי דבק על כל שם ושם, ואח"כ ידבק נייר שני בדבק על הנייר הראשון וכאשר יקלפו את הנייר השני, ישאר השם שלם (שם).

תקנה לאותיות שטעה בכתיבתם

כתב דל"ת במקום רי"ש או בי"ת במקום כ"ף אין תקנה למחוק את הפינה, אבל מותר להוסיף דיו ולעשותו עגול, והיינו כשלא כתב האותיות להלן. (מחבר וס"ק ס"ח, ס"ט ובה"ל ד"ה וכתב).

כתב רי"ש במקום דל"ת או כ"ף במקום בי"ת - מותר להוסיף דיו ולעשותן דל"ת ובי"ת (ס"ק ס"ח).

כתב ה"א במקום דל"ת - אין תקנה לגרור רגל של הה"א וישאר דל"ת - אלא התקנה - צריך לגרור הגג עד שישאר כמו וא"ו, או לגרור הירך כולו עד שלא ישאר צורת דל"ת עליו, ואחר כך ישלימו (שם ושע"ז אות פ').

הכלל בחק תוכות וכסדרן - לענין כתיבה - גורר - פסול וכותב - כשר ולענין שלא כסדרן הדין הפוך מכתובה : גורר - כשר, כגון בדיבוק אות לאות. וכותב - פסול. (שם).

סעיף י"ח

ובו ו' חלקים:

נדבקה המ"ם אחר שנגמרה - נראה שאף המקילים בה"א מודים בזה שפסול אף בנגיעה דקה כיון שעל כל פנים מ"ם סתום הוא בין אם הסתימה דקה או עבה (בה"ל ד"ה מ"ם).

ואין תקנה לגרד את מה שנדבק במקום הסתימה, משום חק תוכות, אלא צריך לגרד את כל הוי"ו ולכותבה מחדש. ולשיטת הרד"ך צריך למחוק את כל האות (מחבר וס"ק ע"ה). וכל זאת דוקא כשנדבק בעת הכתיבה - אבל אם נדבק לאחר הכתיבה יכול לגרד או את הוא"ו או את הכא"ף כרצונו (בה"ל ד"ה כל).

אותיות מנצפ"ך הכפולין באל"ף בי"ת - כותב את הראשונות בתחילת התיבה ובאמצעיתה והאחרונות בסוף, ואם שינה פסול (ס"ק ע"א).

כתב חי"ת במקום שני זייני"ן אין מועיל לגרד את החטוטרות בלבד אלא צריך לגרדם עד שיבטלם מתמונתם (ס"ק ע"ג).

כתב כ"ף פשוטה בזוית - אין מועיל לגרד את הפינה ולעשותה עגולה אלא יוסיף עליה דיו ויעשה עגולה. ולא מעכב שלא כסדרן בתיקון זה כיון שבלאו הכי צורתה עליה (שם).

כל אות שנכתב בשתי כתיבות כגון גימ"ל, מ"ם וכיוצ"ב, ונעשה פסול בכתיבת אחת - אין צריך לגרור אלא אותה כתיבה שנעשה בה הפסול - ולשיטת הרד"ך חייב לגרד הכל (ס"ק ע"ה).

[חוץ מה"א וקו"ף שנכתבים בשני כתיבות ממש - לשכת הסופר]

רי"ש שעשאה כמין דל"ת, כ"ף פשוטה שנראה כרי"ש - אם מתחילה כתב רי"ש ואחר כך טעה ועשה בו פינה כעין דל"ת די לגרד את הגג או הירך, ויחזור ויכתבנו עגולה (בה"ל ד"ה משום).

כ"ף פשוטה שעשה גגו רחב עד שנראה כרי"ש - ימשוך הרגל עד שיהיה כפלים מן הגג. ואם אין לו מקום למשוך צריך למחוק את כולו כיון שנכתב כולו בפסול בפעם אחת. (בה"ל ד"ה ורי"ש).

אך אם מדובר ב-ך' של 'א-להיך' שעשהו רחב כרי"ש - נראה די ש להקל במחיקת הגג בלבד (וצריך למחוק מימין לשמאל) אם אין לו מקום למשוך הרגל - אד יזהר שלא ימחוק הרגל. (שם).

נדבקה אות לאות - בין קודם שתגמר ובין אחר שנגמרה, אפילו בנגיעה דקה שבה לא נשתנית האות מצורתה - פסול (מחבר וס"ק ע"ח).

אם לא נשתנתה האות מצורתה -

להמחבר - אף אם נדבק קודם שנגמרה מותר להפריד.

בביאור הלכה כתב שיש אומרים שאין להקל בו אלא בתפילין ומזוזות שבהם אם היה צריך מחיקה היה נפסל משום שלא כסדרן - אבל בספר תורה (וכן בתפילין ומזוזות אם לא כתב עדיין להלן) לא מועיל לגרד אם נדבק קודם שנגמר האות וגמר האות בפסול (בה"ל ר"ה ואם).

[וכן פסק בקסת הסופר שמועיל להפריד רק בשעת הדחק - סי' ח']

אם נשתנית האות מצורתה -

אם אין תינוק יכול לקרותה, וכל שכן אם נשתנית לצורת אות אחרת כגון: וי"ו שנדבק בסופו לנו"ן כפופה דיבוק עב שנראית כצורת טי"ת - לא מועיל להפריד הדיבוק בזה, וצריך לגרור גם הנו"ן, וכן כל כיוצא בזה (ס"ק פ).

באותיות השם -

אפילו באותיות השם שנגמרו - רשאי לגרור (ס"ק ע"ט ושעה"צ אות צ"א).

נדבקו האותיות לכל אורכן - לא מועיל גרירה, והפרי חדש מיקל בזה (ס"ק פ"א).
ואם התפשטו האותיות מחמת לחות הדיו עד שנראות כדבוקות, ומכל מקום נראה שאין האותיות נוגעות ממש - כשר. ואם האותיות נוגעות ממש, אף שזה נעשה לאחר הכתיבה - פסול.
אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגגן בזמן הכתיבה - אף אם נדבק רק כחוט השערה והתינוק יודע שהוא ה"א וקו"ף - לא מועילה קריאת תינוק וצריך לגרד את כל הרגל ולכותבה מחדש. אך אם נעשתה הנגיעה לאחר הכתיבה, באות ה"א - צריך למחוק את כל הרגל, ובאות קו"ף - די שיבטלנו מצורת אות (מחבר וס"ק פ"ב פ"ג ובה"ל ד"ה יגרור הרגל). ובקריאת התורה נראה שאין צריך להוציא אחרת מחמת נגיעת ה"א או קו"ף לגגן.

שיטת המרדכי בה"א וקו"ף - דתליית הה"א, וכל שכן של הקו"ף איננו אלא הידור ואפשר להקל אם נוגעת רק כחוט השערה ומרחוק תמונת ה"א עליה, אבל אם נדבק רגל הה"א לגג דיבוק עב עד שנראית ח"ת ממש פסול. ולמ"ב צ"ע אם אפשר לסמוך על דעת המרדכי אחר שהשו"ע מחמיר בזה (שם).

בשעת הדחק

כשאין תקנה במחיקת האות, כגון שכתב שם הקודש אחר זה, וידוע שנעשתה נגיעה דקה זו אחר שנגמר האות בהכשר - אפשר שיש לצרף דעת המרדכי לדעת הסמ"ק שסובר להקל בזה על ידי גרירה, וצריך עיון בזה (ס"ק פ"ב פ"ג).

נגע רגל האל"ף בגג האל"ף - פסול, ואין חילוק לענין כשרות בין אם נגע בעת הכתיבה או אחר כך. (מחבר וס"ק פ"ו ובה"ל ד"ה נגע).

ולענין תיקון - אם נגע בעת הכתיבה - צריך למחוק את כל הרגלואם נגע לאחר שהשלים האות כראוי - אין צריך למחוק את כל הרגל, רק יבטלנו מצורת אות (בה"ל שם). והיינו דוקא שנדבקה כולה ונפסדה צורתה, אבל אם נתפשט מעט ורק אינו דק כראוי - אין בכך כלום, ואין צריך שום תיקון (מחבר וס"ק פ"ז).

ואם רק נגע עוקץ השמאלי של היו"ד להאל"ף - כשר, וכתב הפמ"ג שעל כל פנים צריך להפריד, ואין צריך למחוק כל היו"ד (בה"ל ד"ה או).

אם נגעו יוד"י השי"ן הצדי"ק העי"ן והפ"א בגוף האות יותר ממקום דיבוקם, דהיינו שהיו"ד נעשה קו ישר סתם - פסול. ואין תקנה להפריד את הנגיעה לבדה, אלא יגרד כל מה שנעשה בפסול ויכתבנו מחדש. והוא הדין אם רגל השמאלי של הת"ו נעשה ישר ולא יוצא שמאלה (רמ"א וס"ק צ' צ"א). ולמעשה, כותב ה"לבושי שרד" שיכול, במקום למחוק - להוסיף ראש חדש כשלא כתב להלן (ס"ק צ"א).

סעיף י"ט

כתיבה לשמה בפרשיות ובאזכרות

בפרשיות -

בתחילת כתיבת הפרשיות - יאמר בפיו ולא במחשבה בלבד: "אני כותב פרשיות אלו לשם קדושת תפילין"

ולא מועילה מחשבה אפילו בדיעבד (מחבר וס"ק צ"ב צ"ה). [וקסה"ס מכשיר בדיעבד במחשבה]
ויש שכתבו שיאמר גם כן "וכל אזכרות שבו לשם קדושת השם" (ס"ק צ"ו).
מעיקר הדין אמירה זו מועילה אפילו אם הפסיק בין הפרשיות, אך מכל מקום טוב יותר שיאמר
בתחילת כל פרשה (ס"ק צ"ב).

והוא הדין בתיקון אותיות והפרדתן שצריך לשמה (ס"ק צ"ג).

כשהוא עייף מדי לא יכתוב, דאינו כותב אז בכוונה (רמ"א).

בכתיבת האזכרות -

בכל פעם שכותב אזכרה - צריך לומר בפירוש שכותב האזכרה "לשם קדושת השם", אף אם אמר
כבר בתחילת הכתיבה "וכל אזכרות שבו" (מחבר וס"ק צ"ט).

אם בתחילת כתיבת הפרשיות אמר בפיו שכותב לשם קדושת תפילין, ואחר-כך כתב האזכרות רק
במחשבה לשמן - לדעת הרמ"א יש להקל בדיעבד, אף שלא הזכיר בתחילה גם קדושת האזכרות. ויש
חולקים שאפילו בדיעבד פסול (רמ"א וס"ק צ"ח ובה"ל ד"ה בתחלת).

ואם יש לו ספק באיזה שם אם קידש או לא, ויודע שבתחילת הכתיבה אמר "וכל אזכרות שבו" - יש
להקל בדיעבד (בה"ל ד"ה בתחלת).

אם כותב שתי אזכרות בלי הפסק - די בקידוש אחד (ס"ק צ"ז). [ולק"י וקסה"ס עדיף לקדש כל שם בפני עצמו]

סעיף כ'

דקדוק בחסירות ויתירות

צריך לדקדק בחסירות ויתירות שאם חיסר או ייתר אות אחת - פסולים, ואפילו אם לא נשתנה
קריאתה בכך. (מחבר וס"ק ק' ק"א).

אך אם יש אות מיותרת, שאינה מענין תפילין כלל, והיא תלויה באמצע השורות יש מכשירין ויש
פוסלים.

אחריות הסופר

עונש הסופר מרובה - אשר מלבד עוון גזל החמור, המניחים מברכים בכל יום ברכה לבטלה, וגם
שרויים בלא מצות תפילין. לכן המתעסק בכתיבת תפילין ותיקונן - צריך להיות מאד ירא שמים
וחרד לדבר השם (מחבר וס"ק ק"ב).

שכר סופר המדקדק

יכתוב אותיות טובות ותמימות ולא שבורות, ובמתנות ובכוונה גדולה, ולא ימהר בכתיבה כדי
להרויח ממון, כי אותו ריוח ילך לאיבוד ולדיראון ויפסיד נשמתו כי הוא מחטיא את הרבים. וכל מי
שכותב תפילין טובים וכשרים כפי יכולתו - שכרו כפול ומכופל וניצול מדינה של גיהנם (ס"ק ק"ג).
כתב הלבוש : סופרים שמניחין נערים המתלמדין לכתוב תפילין כדי שירגילום בכתב, ואחר כך רואה

הסופר אם נכתבו כהלכתן בחסירותן ויתירותן וסג' ליה בהכי, ואחר כך מניחין אותן בבתים ומוכרין אותם, ומחשבין להן הסופרים אותן המעות בשכר הלימוד להנער ומראים להם פני היתר לומר: הרי אנו בזה כגומלי חסדים עם הנערים העניים ללמוד להם מלאכת הכתיבה בחינם והיא מלאכת השם. אבל אני אומר יצא שכרם בהפסדם, ואדרבה לא טוב הם עושים עמם, כי הנער נער ואין יודע בין ימינו לשמאלו, ואין לו שום כוונה בעולם, שהרי עונש הסופר מרובה מאד, שמכשיל את הבריות שמניחין אותן התפילין הפסולין. ולא עוד כדי להשביח את מקחו יאמר הסופר לכל: אני כתבתים ובכוונה כתבתים. וכל העושים כן בודאי עתידין ליתן את הדין ולקבל עונשין הרבה מאד, ועליהם נאמר "ארור עושה מלאכת השם רמיה". על כן יזהר כל סופר ויתרחק מזה וטוב לו.

ה"לשמה" האמור אצל תפילין - אין הכוונה לשם בעל התפילין כמו גבי גט, רק לשם קדושת התפילין (ס"ק ק"ג).

מן הראוי למי שיש כח בידו למנות בכל עיר. כותבי תפילין מהוגנים אנשי אמת ושונאי בצע, בעלי תורה יראי ה' וחרדים על דברו כמו שממנים שוחטים ובודקים ולא יאמינו לכל הסופרים שאין כוונתם אלא להרויח ממון על ידי כתיבה ותיקון יפה בעשיית התפילין, ואף כי גם כוונה זו טובה - לייפות המצוה בנוייה - זה דוקא אם היה להם כוונה קדושה גם כן, אבל בזה אינם נזהרים, וכתב בספר חסידים: "וצדקתו עומדת לעד" - זה המזכה רבים, כגון המלמד ליראי השם תיקון תפילין לתקן לאחרים (שם).

סעיף כ"א

קריאת הפרשה אחר הכתיבה

כל פרשה אחר שיכתבנה - יקראנה היטב בכוונה ודקדוק פעמיים ושלש, שאם ימצא איזה אות חסרה, לא היא לבדה נפסלה אלא גם כל מה שאחריה, משום שלא כסדרן (מחבר וס"ק ק"ד).

קריאת הפרשה קודם נתינתה בבית

יחזור ויקראנה קודם שיתננה בתוך ביתה, כדי שלא תתחלף פרשה בפרשה (מחבר).

סעיף כ"ב

ניסוי הקולמוס וכתובת השם

טוב לנסות את הקולמוס קודם שיתחיל לכתוב - שלא יהא עליו דיו יותר מדי ויקלקל הכתב

(מחבר וס"ק ק"ה).

קודם שיכתוב כל שם - יזהר לקרות כל מה שכתב באותה פרשה כדי שלא יבואו לידי גניזה על ידו)

(מחבר וס"ק ק"ו).

כשטובל הקולמוס לכתוב בו את השם - לא יתחיל לכתוב אותו מיד, כדי שלא יקלקל על ידי ריבוי

הדיו או אולי יש עליו שיער ולא יצא הכתב מיושר. וגם משום שצריך לקדש הדיו שעל הקולמוס טרם

שיכתוב את השם (ס"ק ק"ז)

ישתדל להניח אות אחת מלכתוב קודם השם, ובאותו אות יתחיל לכתוב (שם).

ואם לא עשה כאופן הזה יחפש אחר אות או תג שצריכה דיו וימלאנה, ואחר כך יכתוב את השם (שם).

אם צריך דיו באמצע כתיבת השם כדי לגמור את השם :

יטבול באותיות שלפני השם שהם לחים עדיין, ויגמור השם (שם).

אך אם האותיות שלפניה אינם לחים, אז יטבול מחדש ויחפש אחר אות אי תג שצריכים דיו ויתקנם,

וכל זה הוא למצוה ולא לעיכובא בדיעבד (שם).

סעיף כ"ג

ובו ג' חלקים:

תפילין שכתובין שלא כסדר שכתובות בתורה - פסולים (מחבר וס"ק ק"ט).

אם מצא שחיסר אות אחת:

אם מכאן ועד סוף הפרשה יש שמות שאינם נמחקין - אין לו תקנה (מחבר וס"ק ק"ח).

אם מכאן ועד סוף הפרשה אין שמות שאינם נמחקין - תחילה יגרד עד סופה ואחר כך יכתוב מה

שחיסר. ואם לא עשה כן, כתב הבה"ל דצ"ע אם יש להכשיר כיון שבעת הכתיבה לא נכתב כסדרן,

ובהגה"ה שם הביא הבה"ל ראייה להכשיר (ס"ק ק"ח ובה"ל ד"ה אין).

אם יתר אות אחת בסוף תיבה או בתחילתה יש לו תקנה על ידי שיגרד אותה (מחבר). ואם האות

המיותרת היא באמצע תיבה יש לגרוד את האות המיותרת, ואחר כך יאריך האות שלפניה שתמלא

מקומה (ס"ק ק"ב).

ב"מצת" הראשון - שדינו להיות חסר, וכתבו מלא ומחק אחר כך הו"ו, מסתפק אם מועיל להאריך

את הצד"ק למטה, או שמא כל עוד שלא מאריך את האות גם למעלה נחשב כשתי תיבות אף על פי

שסמכה למטה, ומכל מקום כל שנראה כב' תיבות פסולה (שם).

אבל במקום שאי אפשר להאריך אותיות עד שיגרור מהם תחילה, כגון "שאר" שכתוב בתורה חסר

והסופר כתבה עם ו"ו אחר האל"ף - אי אפשר למשוך את הרי"ש לאחוריה עד שיגרור רגלה תחילה

ונמצא שביטל צורתה, וכשמתקנה אחר כך נמצא כותב שלא כסדרן (ס"ק ק"ב).

אם יכול למלא מקומו על ידי שיעבה קצת האות שלפניה ושל אחריה מותר - כל עוד שלא תשתנה שום אות מצורתה (שם).

דין הבלעת אות באות

אם בתחילת הכתיבה ממשיך רגל התחתון של הנר"ן והצד"י, וכתב האות הסמוכה בתוכה כגון "פני" או "ארצי" - כשר (שם).

מכל מקום - לכתחילה אין נכון לעשות כן להבליע אות בתוך אות, כי יש מחמירים בזה (שם).

[ולק"י תלוי בקריאת התינוק]

ייתור תיבה

אם כתב מילה מיותרת התקנה לכתחילה למחוק אותה תיבה ויוכל להניח המקום שמחק חלק - אם אין לו אותיות מהתיבה שלפניה שיוכל למשוך במקום ההוא. ואין השטח החלק פוסל כל עוד אין במקומו שיעור ריוח ט' אותיות (ס"ק ק"י).

לפעמים יש תקנה אפילו אם יש ריוח של ט' אותיות - כגון שיכול להאריך האות מהתיבה שלפניה כדי למעט הריוח של ט' אותיות (שם).

אך באופן שיפסלו התפילין מחמת הריוח של ט' אותיות - אז אפילו אם בסיום התיבה שלפניה יש ה"א או ק"ף - יוכל למשוך גג ה"א והק"ף כדי למעט הריוח, ואף על פי שעל ידי המשיכה לא יהיה

הרגל של ה"א והק"ף בסופה - אין קפידא בדיעבד (שם). [ולק"י לא יעשה כן אלא ינקב בקלף]

אם כתב את אותה מילה פעמיים הפמ"ג כתב דטוב יותר למחוק את השניה מכיון שהתיבה הראשונה נכתבה כדין, אך אם קודם התיבה הראשונה יש אות שיכול להאריך - טוב יותר שימחק התיבה הראשונה כדי לחוש אף לדעת ר"ת דשיעור פרשה הוא ג' אותיות (שם).

אם כתב "השמרו" "השמרו" ב' פעמים, ומחק וא"ו של "השמרו" הראשון, ומחק אותיות: ה.ש.מ.ר. של "השמרו" השני ומשך הר"ש של "השמרו" הראשון - הכשיר הפמ"ג, ולדעת הפמ"ג הנ"ל גם לכתחילה צריך לעשות כך (בה"ל ר"ה ואם).

ואם היתה התיבה השניה תיבה אחרת שאינה מענין תפילין כלל צריך עיון אם מותר להשתמש באופן הנ"ל באחת מאותיותיה.

סעיף כ"ה

כתיבה כסדרן

נגע רגל האל"ף בגג האל"ף, או פני האל"ף בגג שתחתיה, או שהיה רגל ה"א או רגל הק"ף נוגעים אפילו נגיעה דקה כחוט השערה - אם אחר שכתב הלאה חזר ותיקנם, פסולים משום "שלא כסידרן". (מחבר וס"ק קט"ז, ק"ז).

אם אין עיקר צורת האות

אם נראה לעין כל שאין לה עיקר צורתה, כגון יו"ד שלא עשה לה רגל ימיני, או אל"ף שחסר לה יו"ד העליון וכל כיוצא בזה - אין יכול לתקנם אחר כך משום "שלא כסידרן".

אם לא עשה ליו"ד רגל שמאלי, אף שאם ישאר כך הוא פסול לרוב הפוסקים, מכל מקום כיון שיש לה עיקר צורתה - יכול לתקנה ואין בזה משום שלא כסדרן (שם).

אות שנחלקה לשני אותיות

אם ההפסק ניכר - כגון צד"י שחילק היו"ד מהנו"ן כל כך עד שנראה כשתי אותיות, או מ"ם פתוחה שכתבו כ"ף וי"ו בלי משיכת התג שביניהם, או ח"ת שכתב שני זייני"ן - אפילו אם תינוק קראו כהלכתו - אין יכול לתקנו אח"כ, ואם יתקנו הרי זה שלא כסדרן ופסול (מחבר וס"ק קי"ח, קי"ט).

בהפסק שלא ניכר - בהפסק דק מן הדק שלא ניכר פרידתו להדיא עד שמסתכל בה היטב והתינוק קוראם יפה אפשר שאין צריך להראות לתינוק, שלא מעכב בו ראיית התינוק, ולכתחילה בודאי נכון להראות לתינוק ובמקום הדחק - יש להקל שיהיה מותר לתקן (בה"ל שם).

בהפסק דק מאד עד שאין נראה רק כנגד השמש - כשר, ואין צריך תיקון והרוצה להחמיר בהפסק דק כזה - די שיחמיר להצריכו תיקון, אבל חלילה לפסול התפילין משום זה (בה"ל ד"ה אות).

ח"ת שכתב שני זייני"ן וניכר להדיא פרידתו, הרי זו הפסידה עיקר צורתה ונראה כשני זייני"ן, ואם אחר שכתב הלאה חזר ותקנם - הוי שלא כסדרן ופסולין (מחבר וס"ק ק"כ).

ויש מי שאומר שאם צדדי חוטרא דח"ת למעלה אין נוגעים זה לזה אך אין ניכר להדיא פרידתו, אף על פי שהתינוק קורא שני זייני"ן מותר להדביקם כיון שאין התינוק מורגל בח"ת עם חטוטרות, ואפילו אם תתוקן יקראהו ב' זייני"ן (ס"ק קכ"ה).

הפרדת אותיות הדבוקות אחר שכתב הלאה - שפיר דמי, שכיון שהאות צורתה עליה - כשמפרידה מחבירתה לא הוי ככותב (מחבר).

חיבור הפסק הניכר - אם לא היו מקצת יודי"ן שעל האלפ"ין והשיני"ן והעיני"ן נוגעין בגוף האות, או היה הפסק באיזה אות באמצעו, או שרגלי הת"ו אינן נוגעין בגוף האות, אפילו אם ניכר פרידתו להדיא - אם תינוק דלא חכים ולא טיפש מכירם תיכף ומיד כשרואה אותן - אף אם כתב הלאה יכול לחזור ולתקנם, שמאחר שקראה התינוק לאות לא הפסידה האות עיקר צורתה ודלא כהפמ"ג שמחמיר בזה. ובבה"ל כתב שעל כל פנים בשעת הדחק נראה לסמוך על זה שמהני תינוק. (מחבר וס"ק קכ"א קכ"ב ובה"ל ד"ה מכירם).

הפסק גדול כל כך שניכר ונראה לעין כל מרחוק - בזה ודאי אין לסמוך על תינוק להכשיר (בה"ל שם).
אם אין פרידתו ניכר להדיא עד שמסתכל בה - אין צריך להראות לתינוק, ומכל מקום אם אירע שהראה לתינוק ולא קרא לו אות - הולכים אחריו להחמיר ואין יכול לתקן (ס"ק קכ"ב).

סעיף כ"ו

אותיות של שם הדבוקות

אם נדבקו בעת הכתיבה - יכול להפרידם (מחבר וס"ק קכ"ו).

אם נדבקו לאחר גמר הכתיבה אסור להפרידם (ס"ק קכ"ז). [וקסה"ס וקו"י מתירים להפריד]

ובספק מתי נדבקו יכול להפרידם מטעם ספק ספיקא, ואפילו להמחמירין בספק ספיקא - באיסור מחיקה יש להקל (בה"ל ד"ה אם).

אם מילה אחרת נגעה בשם מותר להפריד האותיות האחרות מהם ובלבד שיזהר שלא יגע בסכין באותה נקודה אחרונה המדובקת עם השם (ס"ק קכ"ז).

סעיף כ"ז

אותיות ותיבות שהשתנה מראה הדיו שלהן

אם הכתב כשר גם עכשיו דמקצת צבע הדיו קיים, ורישומן ניכר כל כך שתינוק דלא חכים ולא טיפש יכול לקרותם - מותר להעביר קולמוס עליהם להטיב הכתב ולחדשו ולשמרו שלא ידהה יותר, ולא הוי שלא כסדרן (מחבר וס"ק קכ"ח).

אם בתחילת הכתיבה לא היה הדיו שחור, אלא דומה ללבן שהוכחה מראיתו או לאדום, וצריך עתה להעביר עליהם קולמוס - הוי שלא כסדרן (ס"ק קכ"ח).

קפץ כל הדיו מהקלף

אם קפץ כל הדיו ונשאר רק רושם אדמומית מהחלודה של הדיו - כשמעביר הקולמוס עליהן הרי זה כותב שלא כסדרן, לפיכך אם נקלף ממקצת אורך הוי"ו קצת דיו ונשאר רק רושם חלודה באותו מקום, וצריכים להראות לתינוק אם יש בחלק העליון שיעור וי"ו - צריך לכסות החלק התחתון שלא יצרפהו התינוק (שם).

דיו - שנעשה אדמדם

אם נשאר ממשות דיו רק נקלף השחרות העליון ונשאר אדום :

להפמ"ג - אי אפשר לתקן משום שלא כסדרן (שם).

החתם סופר - חולק וסובר שאם השינוי הוא מחמת יושן הרי הוא כשר - שכן דרכו של דיו לכשיזקין יכהה מראיתו ויתהפך קצת לאדמדם ונעשית כעין מראה שקורין ברא"ן (חום), מכל מקום טוב לחזק בדיו - ואפילו בשמות הקדושים קרוב לודאי שמותר (שם). [וקו"י מחמיר בזה]

אך אם נעשה אדמדם תוך זמן מועט לאחר הכתיבה - אין תקנה שמוכח מזה שיש חסרון בעיקר הדיו, ועל כן פסול מעיקרא כי לא נכתב בדיו כשר. [וצריך לשאול מורה הוראה מתי נקרא זמן מועט] ובשמות שיש גם איסור מחיקה בהם - אסור להעביר עליו דיו (שם).

דיו - שנעשה אדום ממש

אין דרכו של דיו להשתנות לאדום ממש, ואין תקנה מטעם הנ"ל (ס"ק קכ"ח).

סעיף כ"ח

אם נכנס אות באויר או חלל אות אחר

יש לזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד אפילו כל שהוא בשורה שלמעלה הימנה כגון באויר הה"א או החי"ת או האל"ף או הת"ו או ה' פשוטה, אפילו בלא נגיעה (מחבר וס"ק קכ"ט קל"ב).
והוא הדין שיש לזהר בכ"ף פשוטה וכדומה - שלא יכנס בשורה שלמטה כגון באות טי"ת ועי"ן וכדומה (ס"ק קכ"ט).
מלשון השו"ע שכתב שיש לזהר משמע, שדוקא לכתחילה צריך לזהר אבל לא לעיכובא בדיעבד, כל עוד לא נכנס באופן שמקלקל צורת האות על ידי זה, כגון שנכנס רק מעט (ס"ק קל"ב).
אם נכנס כל כך שנשתנה צורת האות שתינוק אשר נכסה לו שיטה התחתונה שלא יהא נראה רק ראש הלמ"ד ולא גוף הלמ"ד לא יכיר את האות - הוי שינוי צורת האות ופסול וגם אי אפשר לתקן משום "שלא כסדרן" (שם).
נכנס ונראית כאות אחרת כגון אם נכנס ראש הלמ"ד בתוך חלל הדל"ת או רי"ש ונראית כה"א - פסול, ואינו מועיל בזה קריאת התינוק שהרי עינינו רואות שנשתנה על ידי זה לאות אחר (שם).

סעיף כ"ט

לכתוב מתוך הכתב

אם אין הפרשיות שגורות בפיו - צריך שיכתוב מתוך הכתב או מפי המקריא, כדי שלא יטעה (מחבר וס"ק קל"ד).
ואם מקצת הפרשה שגורה בפיו מותר לכתוב אותו מקצת בעל פה, והב"ח כתב שמכל מקום מצוה מן המובחר לכתוב תמיד מתוך הכתב (ס"ק קל"ו). [ולקרי"י אין לכתוב אותו מקצת בעל פה]

סעיף ל'

אינו רשאי לכתוב אלא אם כן יודע לקרות, דאי לאו הכי בקל יכול לטעות ואינו מרגיש (מחבר וס"ק קל"ה).

סעיף ל"א

שצריך לקרוא גם בפיו

לשיטת המחבר משמע שכשכותב מתוך הכתב אין צריך להוציא בפה, ולא חיישינן שיטעה אלא אם כן אינן שגורות בפיו (מחבר וס"ק קל"ו).
הרבה מהאחרונים חלקו על פסק זה ופסקו שבכל גווני צריך להוציא התיבה מפיו קודם שיכתבנה דכך היא מצות כתיבת סת"מ שתהיה קדושת הבל קריאת כל תיבה ותיבה היוצא מפי הקורא נמשכת על האותיות כשכותב אותן בקלף ובדיעבד אינו נפסל, אם לא טעה (ס"ק קל"ו).
הכותב ממקריא או בעל פה לא יכתוב אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו כל תיבה ותיבה קודם שיכתבנה כדי שלא יטעה. וכל שכן אם הוא כותב בעל פה בלי מקריא (מחבר וס"ק קל"ז קל"ח).

סעיף ל"ב

מקומות שיש להניח חלק למעלה ולמטה

צריך להניח למעלה מהשיטות חלק עבור גגה של למ"ד . ונראה לי דהיינו מכתב בינוני, אפילו הוא כותב רק כתב קטן (מחבר ורמ"א וס"ק קל"ט).

צריך להניח למטה חלק עבור כ"ף ונו"ן פשוטה ועוד משהו להקפת גוילם (מחבר וס"ק ק"מ). יש אומרים שלכתחילה צריך להניח עוד למעלה מגגה של למ"ד, ולמטה מן' ונו"ן פשוטה - כדי חצי צפורן (ס"ק ק"מ).

בתחילתן וסופן

בתחילתן וסופן אין צריך להניח כלל, רק משהו להקפת גוילם (מחבר וס"ק קמ"א). נהגו הסופרים להניח קצת יותר מהקפת גויל בתחילה וסוף (רמ"א וס"ק קמ"ב). יש מחמירים דלכתחילה צריך בתחילה קלף כדי לגלול כל הפרשה, כמו מזוזה (ס"ק קמ"ב).

בין תיבה לתיבה

צריך להניח בין כל תיבה ותיבה כמלוא אות קטנה שהיא יו"ד (רמ"א וס"ק קמ"ג). בדיעבד אין לפסול, אלא אם כן נראים כתיבה אחת לתינוק דלא חכים ולא טיפש (ס"ק קמ"ג).

בין שיטה לשיטה

בין השורות צריך להניח כמלוא שיטה (רמ"א). ויש אומרים שאין צריך להניח אלא בספר תורה (ס"ק קמ"ד)

בין אות לאות

צריך להניח בין כל אות כמלוא חוט השערה (שלא יגעו האותיות) (רמ"א וס"ק קמ"ה). אם השאיר יותר מ"חוט השערה" בדיעבד אין לפסול, אלא אם כן נראית התיבה חלוקה לשתיים (ס"ק קמ"ה).

בין פסוק לפסוק

לרמ"א צריך להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק אך האחרונים הכריעו שאין צריך להניח חלק יותר מאשר בין תיבה לתיבה שבאמצע פסוק (ס"ק קמ"ו).

סעיף ל"ג

כתיבה מחוץ לשיטה

יעשה השורות שוות שלא תהא אחת נכנסת ואחת יוצאת, ואפילו באות אחת (מחבר וס"ק קמ"ז). לפחות יזהר שלא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה ועל כל פנים בתפילין יש להחמיר אפילו הן מיעוט תיבה (מחבר וס"ק קמ"ח).

אם כתב שלש אותיות מחוץ לשורה בין בתחילת שורה בין בסופה - לא פסל (מחבר וס"ק קמ"ט).

אם כתב תיבה שלימה מחוץ לשיטה, כל שניכר שהיא נקריית עם אותה השיטה ולא עם העמוד שבצידה - לא פסל (ס"ק ק"ג).

סעיף ל"ד

כתיבת תיבה של שתי אותיות מחוץ לשיטה

תיבה של שתי אותיות

לא יכתוב את שתי האותיות מחוץ לשיטה (מחבר). אבל לכתוב אות אחת ממנה חוץ לשיטה - מותר (בה"ל ד"ה שתי).

תיבה של שלש אותיות

מותר לכתוב ממנה שתי אותיות חוץ לשיטה אף שהם רוב תיבה. ועיין בבה"ל שהגר"א סובר שלדעת הרמב"ם אסור בזה (ס"ק קנ"א ובה"ל ד"ה תיבה).

סעיף ל"ה

כתיבת אותיות השם מחוץ לשיטה

לכתחילה

אותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף ולא יצא מהם כלל חוץ לדף. ואפשר דאף רובו של אות אחת ככולו, אבל מקצת האות מותר (מחבר וס"ק קנ"ב, קנ"ד).

בדיעבד

אם יצא השם חוץ לגליון העמוד כשר בדיעבד ואינו דומה ליוצא אות אחת כי כאן לא נחשב כתליה והגרע"א מחמיר גם כזה, אבל בביאור הגר"א מוכח להקל (ס"ק קנ"ד).
באותיות הנטפלות להשם אין להחמיר בדיעבד ביוצא חוץ לשיטה (ס"ק קנ"ג).

במקום שאפשר לתקן על ידי מחיקה [בס"ת]

המג"א כתב דדוקא לכתחילה צריך שאותיות השם יהיו כולם בתוך הדף, אבל בדיעבד אין להחמיר. ומכל מקום אם אירע כן בס"ת הורה למחוק כל השורות העליונות אם אין בהם שום שם משמות שאינם נמחקין, ולמשוך אותם שיהיו שוות עם השם - דמאחר דאפשר לתקן לא נקרא דיעבד (שם).
במקום שאי אפשר לתקן על ידי מחיקה אם היה בשורות העליונות שם (בס"ת), או בתפילין ומזוזות שאי אפשר למחוק משום שלא כסדרן - כשר כן בלי תיקון, ויש מחמירים אפילו בדיעבד, והסכים עמהם הגרע"א והדה"ח (ס"ק קנ"ג).

במקום שאפשר למשוך את האות האחרון

אם האות האחרון בשורות העליונות הוא בי"ת, דל"ת, רי"ש וכדומה, שיכול למושכן - בין בספר תורה ובין בתפילין ומזוזות מותר למשוך אותן כדי שיהיו שוות עם האות מהשם שיצא חוץ לשיטה, ואין בזה משום שלא כסדרן. (ס"ק קנ"ג).

אם כתב רק שורה אחת ובשורה שניה משך השם מחוץ לשיטה -

יעשה שירטוטים אחרים וימשכם שיהיו ארוכים עד סוף השם, ובשביל השורה הראשונה שהיא קצרה יותר - אין קפידא (שם).

סעיף ל"ו

כללי פרשה פתוחה וסתומה

פרשה פתוחה -

שמניח מקום חלק בעמוד הקודם בסוף שיטה אחרונה של פרשה ראשונה בשיעור ט' אותיות, ומתחיל פרשה שלאחריה בראש השיטה בדף השני - הפרשה שלאחריה נקראת פתוחה {ס"ק קנ"ה, קס"ב}

דוגמא -

```
@@@@@@@@@@@@@@@@
@@@@@@
@@@@@@@@@@@@@@@@
```

אם לא התחיל פרשה שלאחריה בראש השיטה:

אם הניח מעט ריוח אפילו פחות מט' אותיות - הרי פרשה זו נקראת סתומה להרמב"ם, ופסולה אפילו בדיעבד (ס"ק קס"ב).

הניח ריוח כשיעור תיבת 'אשר' נראה לי דיש להחמיר אפילו בדיעבד (שם).

אם רואה שהתחיל בפרשה אפילו אות אחת לפניו שלא במקום ששירטט מתחילה - יעשה גם שאר השורות באופן זה (שם).

פרשה סתומה

סתומה שאנו נוהגין לעשות בספר תורה - שמסיים הפרשה שלפניה באמצע שיטה ומשאיר רווח ט' אותיות, ואחר כך מתחיל הפרשה שאחריה באותה שיטה - היא נקראת סתומה לכל השיטות (ס"ק קס"ד).

דוגמא

```
@@@@@@@@@@@@@@@@
@@@@@          @@@
@@@@@@@@@@@@@@@@
```

האופן שיעשה בתפילין

בתפילין אי אפשר לעשות סתומה לכולי עלמא, כיון שכל פרשה היא בעמוד אחר. וכיון שאי אפשר לעשותה סתומה לדברי הכל - נהגו כהרמב"ם (שם)

אופן כתיבת הפרשיות - בתפילין של ראש

מעיקר הדין בתפילין של-ראש אין להקפיד בפתוחות וסתומות כיון שהפרשיות נכתבים על ד' קלפים נפרדים אך האחרונים כתבו שנהגו לכתחילה להקפיד בזה (ס"ק קנ"ה). [וקו"י מחמיר בזה]

התחיל כל פרשה באמצע שיטה

לדברי האחרונים כשר. ולפמ"ג אפשר שיש להחמיר בזה אפילו בדיעבד (בה"ל ד"ה יעשה).

לא השאיר חלק ט' אותיות בסוף כל פרשה

נראה לי פשוט דיש להקל בזה כסתימת שאר האחרונים, אף דגם בזה מפקפק הפמ"ג (שם).

אופן כתיבת הפרשיות - בתפילין של-יד

יעשה פרשיות התפילין של-יד כולן פתוחות, חוץ מפרשה אחרונה "והיה אם שמע" שיעשנה סתומה

ואם שינה ועשה מסתומה פתוחה, או מפתוחה סתומה - פסולה (מחבר וס"ק קנ"ה, קנ"ז).

אופן כתיבת פרשה ראשונה "קדש"

מתחילים לכתוב בראש השיטה, ובסופה של הפרשה יניח חלק:

כדי לכתוב ט' אותיות (מחבר). ולכתחילה - צריך להניח גם ריוח ב' אותיות קטנות מלבד הט'

אותיות. ובדיעבד - יש להקל כשמניח רק ט' אותיות קטנות [דהיינו יודי"ן] (שם).

ומשערים את הריוח של ט' האותיות לפי אותו הכתב (שם).

אם שכח להניח חלק בסוף פרשת קדש או והיה כי יביאך-

לכתחילה - ירא שמים יצא ידי הכל ויניח ריוח בתחילת פרשה הבאה בשיעור שני שיטין (בה"ל ד"ה מניחים).

בדיעבד - אם שייר ריוח שיטה אחת - אין לפסול התפילין (שם).

אם הניח חלק ואכלוהו עכברים או תולעת -

הפמ"ג מסתפק בין בתפילין של-יד ובין בתפילין של-ראש (שם).

ולפי מש"כ לעיל בשם האחרונים בשל-ראש בודאי יש להקל (שם).

אופן כתיבת פרשה שניה - "והיה כי יביאך"-

מתחילים לכתוב בראש השיטה, ובסוף הפרשה יניח חלק כדי לכתוב ט' אותיות (מחבר)

אופן כתיבת פרשה שלישית - "שמע" -

מתחילים לכתובה בראש שיטה, ובסוף הפרשה לא יניח חלק, ואם נאלץ להניח חלק יהיה פחות

מכדי לכתוב ט' אותיות (מחבר).

אם שייר בסוף שמע שיעור ט' אותיות

אם התחיל פרשת "והיה אם שמע" באמצע שיטה-

בדיעבד - אפילו אם הניח בה חלק כדי ג' פעמים "אשר" בסוף שמע, לא בטל מנה שם סתומה מפני

שהעיקר, לפי הרמב"ם, הוא שהסתומה תתחיל באמצע השיטה לאחר ט' יודים.

אם התחיל פרשת "והיה אם שמע" בפחות מריוח ט' אותיות-

דעת רוב האחרונים שאפילו אם לא הניח ריוח בתחילת "והיה אם שמע" כדי ט' אותיות - אפילו הכי

מיקרי סתומה לדעת הרמב"ם (שם).

אופן כתיבת פרשה רביעית "והיה אם שמע"

לדעת המחבר אופן כתיבתה לכתחילה: מתחילים באמצע שיטה עליונה ומניח לפניו חלק כדי

לכתוב ט' אותיות, ופרשה זו סתומה לדעת הרמב"ם (מחבר וס"ק קס"ד).

ואפילו אם שייר ריוח כט' אותיות גדולות מכל צד - גם כן כשר. ויש מהגדולים שנהגו לעשות כן לכתחילה, ונהרא נהרא ופשטיה (ס"ק קס"ד).

עצת הט"ז - לעשותה סתומה לכולי עלמא

בסוף פרשת שמע יניח ריוח פחות מכדי ט' אותיות קטנות, וכן יניח ריוח פחות מט' אותיות קטנות בתחילת פרשת "והיה אם שמע", אשר יחד מצטרפים לט' יוד"ם. וכיון שאין לה ט' אותיות במקום אחד כי אם על ידי צירוף - היא נקראת סתומה גם לרמב"ם וגם לרא"ש (ס"ק קס"ד).

דוגמא

@@@@@	@@@@@@@@@@@@
@@@@@@@@@@@@	@@@@@@@@@@@@

שו"ע הרב כתב שלכתחילה יש למנוע מלעשות כעצת הט"ז, ומוטב לעשות כפסק השו"ע שפסק כהרמב"ם. ומכל מקום בודאי אין למנוע הנוהג כט"ז - כי יש ראייה לדינו (בה"ל ד"ה לדעת).

[אך הקו"י פוסל תפילין העשויים כט"ז ומכשיר במזוזה]

אם אין ריוח כלל - לפני פרשת "והיה אם שמע" לא בדרך שלה ולא בדרך של פרשת "שמע" (בסופו), או שהניח ריוח ואין בו כדי לכתוב ט' אותיות - פסול לכולי עלמא (ס"ק קנ"ט).

בסוף "והיה אם שמע" אין צריך להניח שום ריוח, וכן נוהגים - לסיים "על הארץ" בסוף שיטה אחרונה. לדעת הרמ"א יש מכשירים בדיעבד לעשות את כל הפרשיות פתוחות. ואף שלכתחילה מצוה לעשות אותה סתומה - מכל מקום העיקר הוא שבדיעבד כשרה, וכן הסכימו האחרונים (רמ"א וס"ק קנ"ח, ק"ס). במדינות אלו נוהגין אף פרשת "והיה אם שמע" בראש השיטה כשאר פרשיות (רמ"א) וכן כתב המג"א, אבל מדברי הלבוש והגר"א משמע שיותר טוב לעשות כמו שכתוב בשו"ע (ס"ק ק"ס).

כתבו האחרונים שאם עשה איזו פרשיה מהשלש ראשונות סתומה - לכולי עלמא פסול.

אופן כתיבת הפרשיות בתפילין דרבינו תם

לשיטת הרמ"א - יעשה כולן פתוחות, ואף שכותב "והיה אם שמע" אחר "שמע", יניח כשיעור ט' אותיות אחר "על הארץ", וכשכותב פרשת "שמע" מתחיל בתחילת העמוד בראש השיטה (ס"ק קס"א ובה"ל ד"ה לדעת).

לשיטת המחבר -

1. פרשת "קדש" מתחיל בראש השיטה ובסופה מניח חלק ט' אותיות (בה"ל שם)
 2. פרשת "והיה כי יביאך" מתחיל בראש השיטה, ובסופה אין מניחים חלק. ואם מניח חלק יניח פחות מט' אותיות (שם).
 3. עמוד שלישי מניח חלק עד שיגמור לכתוב עמוד רביעי (שם).
 4. "פרשת" שמע מתחיל בראש השיטה (שם).
 5. אחר כך חוזר לעמוד שלישי שהניח חלק וכותב פרשת "והיה אם שמע", ומניח לפניו ט' אותיות, ובסופה משייר חלק ט' אותיות כדי שפרשת "שמע" שאחריה תהיה פתוחה על ידי זה. (שם).
- נמצא שפרשות "קדש ל", "והיה כי יביאך", "שמע" הן פתוחות בין לרמב"ם ובין לרא"ש, ופרשת "והיה

אם שמע" היא סתומה לדעת הרמב"ם (שם).

לשיטת הט"ז

יעשה כנ"ל, אלא שלשיטתו צריך להשאיר בסוף "והיה כי יביאך" פחות מכדי ט' אותיות קטנות, וכן בראש פרשת "והיה אם שמע" יניח ריוח פחות מכדי ט' אותיות קטנות שעל ידי זה תקרא פרשת "והיה אם שמע" סתומה- בין לרמב"ם ובין לרא"ש (שם).
